

FRANCE KUNSTELJ (1914–1945)

DUHOVNIK, PISATELJ, PESNIK, DRAMATIK, UREDNIK

99. France Kunstelj

DOM IN ROD

France Kunstelj je bil rojen 22. novembra 1914 na Vrhniki, na Vasi, pri Bajtnovih, Ob potoku 32¹ (danes Dobovičnikova 4).² Francetov Oče Jakob (1881–1940) se je v družino Ovsenek, k Bajtnovim priženil l. 1907. Z ženo Ano, rojeno Ovsenek, (1886–1971) sta imela osem otrok: dva fanta in šest deklet: Ana (1908–2004), por. Zelenc (sin Jože), živel v ZDA; Ivana (Nada) (1909–1994), samska, živel v rojstni hiši; Marija (Mici), por. Nagode (hčeri Majda in Jana), živel v Mariboru; Viktorija (Vika), por. Koprivec (hče-

ri Barbara in Helena); France (1914–1945); Elizabeta (1917–2000), por. Ogrin (sin Aleš, hčeri Irena in Jana), živel na Stari Vrhniki; Antonija (Tona), por. Stich (hči Truda, sin Ernst), živel v Avstriji; Lovro (1927–1945), pogrešan.³ Preživljali so se z majhno kmetijo; v hlevu so bile tri ali štiri krave. Zanje so nakosili sena na travnikih in lazih pod Sveto Trojico, sicer pa je bil oče zaposlen kot predelavec, delovodja, na žagi lesnega trgovca Mihaela Tomšiča, kasneje na žagi Josipa Kunstla.⁴ Torej je bil kmečko-delavskega porekla.

"Otroštvo in osnovnošolska leta so Francetu tekla v razgibanem okolju, zajela ga je pastirska obveznost, poleti se je udeleževal pri-

100. Kunstljeva rojstna hiša na Vasi na Vrhniki, Dobovičnikova 4, prej Ob potoku 32.

god ob potoku Beli, ki je iz votline pod Zaplano po zmajevo bruhal vodo dvakrat na dan, ob devetih dopoldne in ob petih popoldne. To je bila njegova enajsta šola pod mostom,« je zapisal F. Pibernik.⁵

101. Iz družinskega albuma: 1. vrsta (sedijo z leve) teta Helena Jesenko, brat Lovro, mati, oče, sestra Tonca, stric Franc Jesenko; 2. vrsta (stojijo z leve) sestra Betka, Nada, Mici in Vika ter France, 1929 (Vir: F. Pibernik, Luč na mojem pragu, MD, Celje 1994, str. 276.)

V ŠOLO

Kljub slabim gmotnim razmeram se je Kunstelj leta 1927 vpisal na ljubljansko Klasično gimnazijo. Verjetno je na njegovo odločitev vplivalo dejstvo, da sta šla v šole že njegova bratranca Ignacij Kunstelj⁶ in Ciril Jerina⁷ ter njegov sošolec Jože Cukale.⁸ Že naslednje leto je iz Klasične gimnazije v Ljubljani prestopil na Škofijsko klasično gimnazijo v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu. Tu je bil zelo dober dijak; poleg učenja ga je zaposlovalo tudi pisanje za šolska leposlovna gasila. Pisal je v dijaški glasili *Jutranja zarja*⁹ in *Domače vaje*,¹⁰ poleg tega pa je bil zelo dejaven v igralski sekciji zavodskega kulturnega društva *Palestra*. V osmi gimnaziji je bil tudi predsednik tega društva. Gledališče in igranje ga je zelo privlačilo. Leta 1934 so v zavodu na oder postavili Shakespearovega Julija Cezarja; v tej drami je igral glavno vlogo. Da mu je bila igra silno blizu, priča njegov prvi

izven šole objavljen zapis *Igra življenja*. Spis je izšel v *Duhovnem življenju* v Argentini. V njem odkriva drobec svojega otroštva in zgodnjo nagnjenost do gledališkega odra:

"Še vsi nebogljeni smo se podili po vasi, pa so nas že klicali in nam delili vloge ali pa smo si jih sami izbirali. Igrali smo, da je bilo veselje. Z režiserjem ali pa brez voditelja, režiserja. /.../

Življenje je teklo naprej. Igra, igra, igra, ta je bila vedno naše veselje, pri njej so se naše misli najraje mudile. V nedeljo smo šli k maši, a maša nam je bila deveta briga. Svoje misli smo podili po odru, kjer se bomo popoldne postavili! Nismo bili hudobni. Jezus nas je imel rad, nasmehljaj se nam je iz tabernaklja in tudi mi njemu ... Mladi, veseli, polni upanja in nad, visokih načrtov in gotovih zmag, se niti zavedali nismo, da stojimo pravzaprav sredi prave in resnične življenjske igre, da se sučemo po pravem življenjskem odru.»¹¹

Kot ‚zavodar‘, dijak v Zavodu svetega Stanislava, je na skrivaj skupaj s sošolcem Cukaletom večkrat proti domskim pravilom smuknil v Ljubljano, v Dramo. Tudi sicer se je živo zanimal za gledališče, v gimnaziji vodil dramski krožek, bral dramska dela in gledališke kritike.

102. Zavod sv. Stanislava v Šentvidu.

Po maturi leta 1935 se je moral odločiti za nadaljnje šolanje oz. za poklic. Vleklo ga je na slavistiko in k delu v gledališču. Rad bi postal režiser, a tovrstnega študija v Ljubljani ni bilo, pa tudi njegov gmotni položaj je bil tak, da se je najlažje odločil tako, kot je želela mati: šel je na teologijo. Glede poklicne odločitve je še po vstopu v bogoslovje kolebal, vendar se je za duhovništvo v prvem letniku bogoslovja dokončno odločil, in sicer tudi zato, ker je bil prepričan, da bo lahko tudi kot duhovnik izživel svoj književni in gledališki talent, kot npr. F. S. Finžgar, s katerim se je zbližal, ko je sodeloval pri njegovi Mladiki.¹² Po tej odločitvi se je sprostil, se vrgel v študij, pa tudi v književno in gledališko delo. V bogoslovju je skupaj z drugimi za književnost zavzetimi bogoslovci ustanovil literarno glasilo *Mlada setev*.¹³ Med sodelavci izstopajo Viktor Zorman,¹⁴ Jože Cukale, Tone Polda,¹⁵ Janez Kmet,¹⁶ France Lokar¹⁷ in Karel Mauser.¹⁸ Uredništvo lista je prevzel Kunstelj in ga obdržal vsa leta izhajanja (od l. 1937 do 1941). V uvodniku v prvo številko tega rokopisnega lista je zapisal, da »brze krog nas in preko nas sumljive sape«, očitno zavedajoč se totalitarizmov, ki so bili v tem času v silovitem vzponu, in kot da bi tudi že slutil vojni vihar, ki se bo rodil iz teh »sap«. V tem uvodniku se je opredelil tudi do levičarske teze, da katoličan, še posebej duhovnik, ne more ustvariti umetniškega dela, ker da je zamejen s svojim nazorom, za umetnost pa je potrebna odprtost, svoboda. Kunstelj polemizira s to levičarsko tezo o duhovnikovi nesvobodi. »Očitajo nam, da delavec vinograda Gospodovega nima poslanstva izven svojega delokroga. Da nima pravice, še delj, da nima fundamenta za gradnjo umetnostnih del. Da nima torej bistvenega elementa človekovega ustvarjanja, nima duhovne sproščenosti. Da ne more oz. ne sme poleteti v kraljestvo lepote, v kraljestvo umetnosti /.../ Duhovnik je vezan, zato ne more pisati. Pa poskusimo, če je očitek upravičen.«¹⁹

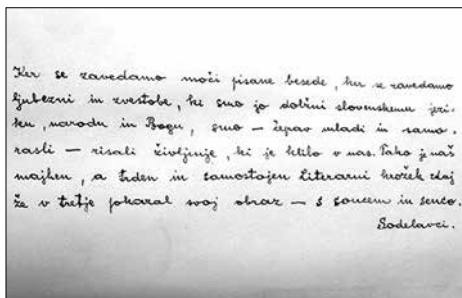
Potem čez dobro leto v Mladi setvi analizira sodobne literarne in miselne tokove in ugotavlja, da je katolištvo na Slovenskem v popolni defenzivi, da se ne zna ustrezno odzvati na levičarske teze in miselne površnosti. Zato predlaga, da »bi opasali ledja, nabrusili meče in udarili, udarili«.²⁰ Seveda misli na idejni boj, pa tudi na umetniško ustvarjanje. Na njegov poziv k delavnosti mu je nekdo od kolegov defetistično odgovoril: »Kaj boš s tem, saj nimaš časa, to vendar zahteva dela, dela!« Na to pa on: »Delo in samo pozitivno delo nas bo rešilo in nas preobličilo v tvorce časa ... Nil sine magno labore!« (Nič ni brez velikega truda.)²¹

103. Naslovnica Mlade setve, rokopisno glasilo; hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani.

Kunstelj se vsekakor ni predal malodušju. Veliko energije je posvetil organizaciji literarnega krožka in urejanju revije *Mlada setev*. S kakšnim idealizmom in notranjim zanosom so se mladi literati zbirali v literarnem krožku in kaj jih je gnalo, pričajo vznesene besede, ki so jih kot nekakšen literarni manifest zapisali in objavili leta 1940 na prvi

strani svojega literarnega glasila:

104.

*"Ker se zavedamo moči pisane besede, ker se zavedamo ljubezni in zvestobe, ki smo jo dolžni slovenskemu jeziku, narodu in Bogu, smo – čeprav mladi in samorasli – risali življenje, ki je ktilo v nas. Tako je naš majhen, a trden in samostojen literarni krožek zdaj že v tretje pokazal svoj obraz – s soncem in senco. Sodelavci."*²²

V okviru krožka so mladi pisci odpirali različna vprašanja. V njih niso objavljali le literarnih besedil, ampak tudi filozofska, teološka in socialnokritična. Tudi niso bili dejavni le znotraj bogoslovja; posegli so tudi v konkretno družbeno oz. socialno življenje. Vzdušje pred drugo svetovno vojno je bilo napeto. Velik del Slovencev je sicer prišel v novo, varnejšo državno tvorbo, v Jugoslavijo, a slovensko narodno vprašanje še zdaleč ni bilo rešeno. Še posebej so bili izpostavljeni Slovenci na Primorskem in Koroškem. Ob porajajočem nacizmu so bile v zraku zle slutnje, da bo nad Slovence prišlo nekaj silno usodnega. Pomladi 1938 se je z Anshlussom nemški rajh nevarno približal našim mejam. Istega leta je v Škocjanu na Koroškem umrl narodni delavec, duhovnik Vinko Poljanec,²³ in sicer za posledicami nacistične torture. Poljančevega pogreba sta se udeležila tudi vrhniška bogoslovca Jože Cukale in France Kunstelj, ki je imel na Koroškem sorodnike. V kraju Trebinje (Treffen) pod Osojšči-

co je živela njegova teta Liza; k njej je hodil na počitnice in zato mu je bila Koroška še toliko bolj pri srcu. O tem, kakšno je bilo vzdušje in kako sta se nanj odzvala s Cukaletom, govori izjava: »Med potjo sva krepko trgala plakate po Podjuni, ki so klicali Hitlerjugend v zbor.«²⁴ Lahko si mislimo, kako je mladi bogoslovec doživljal uboj Vinka Poljanca, tak brutalen napad na Slovence, v deželi, ki mu je bila tako pri srcu in o kateri je dve leti pred tem v *Domu in svetu* objavljeni črtici *Njeni večeri* v cankarjanskem slogu zapel visoko pesem: »Zemlja Korotana, kako si mi sveta! Vzljubil sem te, kakor sem vzljubil sanje, porojene iz čistega srca, kakor sem vzljubil ljubezen, ki je spala daleč tam nekje in čakala name, trudnega in lačnega popotnika. Vzljubil sem tvoje ljudi, ki sesajo iz tujčevih prsi, vzljubil sem tvojo kri, vzljubil tvoje dneve in noči, ki so mi dale občutiti dih tvojega srca.«²⁵

Kunstelj je bil izredno dinamičen in radoveden fant. Za širjenje svojega obzorja je izrabil vse možnosti. O tem, kako je preživel počitnice, je pisal svoji sestri Ani v Ameriko: »Prišle so težko pričakovane počitnice in že sem se odpravil na rajžo. Najprej na nove maše na Štajersko. Hm, tam so nove maše – kar po teden dni trajajo – in svatov! Na dveh sem bil in na vsaki jih je bilo cca 300. In potem še posebna muzika in posebni običaji, da se še popisati ne da v enem romanu. Potem pa smo jo v gore mahnili za štirinajst dni. Oblezli smo celo Logarsko dolino iz Maribora, nato cele Kamniške planine (Ojstrica, Planjava, Kamniško sedlo, Kočna, Grintovec, Storžič) in vse Karavanke (Ljubelj, Zelenica, Stol) – tako da smo prišli na Jesenicah ven – pa smo mislili še naprej, pa so mi omagali tovariši, da je morala tura na Triglav potem odpasti.«²⁶ Potem poroča, kako je šel v Italijo, v Benetke in si vse temeljito ogledal.

V bogoslovju se je za ideale navdušeni fant vključil tudi v socialno delo za uboge. Pridru-

žil se je *Vincencijevi družbi* in vsa leta v bogoslovju deloval v Karitas. Med počitnicami je del svojega prostega časa preživel z otroki iz najrevnejšega ljubljanskega predmestja *Sibirije* v Baragovi koči na Zabreški planini pod Stodom.²⁷

Tik pred drugo svetovno vojno se je politični razkol čutil tudi v bogoslovju. Nekateri bogoslovci so bili bliže krščanskemu socializmu, Kocbekovemu Dejanju, akademskemu društvu Zarja in kasneje OF; med temi zadnjimi je kot bogoslovec bil tudi Kunstelj in tudi ostali literati v bogoslovju. Odločilen v tem smislu je bil vpliv Franceta Finžgarja in Edvarda Kocbeka, ki sta jim bila blizu. Na drugi strani pa so bili tisti bogoslovci, ki so bili bliže Katoliški akciji, »stražarjem« in Lambertu Ehrlichu.

Pričakovali bi, da se bodo Kunstelj in njegovi literati, ki so se zbirali okrog *Mlade setve*, in se navduševali nad Kocbekovim personalizmom in njegovim Dejanjem ter njegovo navezavo na levičarski politični blok, tudi angažirali v tej smeri, a se to ni zgodilo. Ravno nasprotno: prav ta književniška skupina je postala najostrejša nasprotnica OF in tudi Kocbeka. Ta obrat, če ga smemo tako imenovati, se je zgodil potem, ko so člani te skupine kot mladi duhovniki med vojno prišli v dušno pastirstvo na deželo in so na svoji koži oz. v živo doživeli in videli revolucionarno nasilje.

KULTURNO DELO NA VRHNIKI

Kot bogoslovec pa je bil France Kunstelj skupaj z Jožetom Cukaletom izredno agilen na kulturnem področju tudi v domačem kraju, na Vrhniki. Skupaj z drugimi vrhniškimi študenti sta ustanovila društvo 'Vrhnika',²⁸ v okviru katerega so se odvijale različne kulturne dejavnosti. Imeli so dramsko sekcijo in leta 1940 izdajali revijo, »poljudnoznanstveni list« *Močilnik*. Ta je izšel žal le dvakrat, obe

številki je uredil F. Kunstelj. (Leta 1940 je urejal kar dve reviji!)

O društvu in njegovi usmeritvi je v prvi številki *Močilnika* pisal predsednik Cukale takole: »*Smo katoliški slovenski študentje! Katoličani, ki hočemo verske nauke preleti v življenje,*

Slovinci, ker hočemo veliko in sveto dediščino naših očetov, to je jezik in izročila ohranjati od rodu do rodu nepokvarjena./.../

Ob največjem sinu Vrhniške - Cankarju smo se napili ljubezni do svojega kraja in domovine, pod farnim zvonom sv. Pavla ljubezni do Boga. Tedaj je planila iz mladih src kakor iz enega:

Mati, Domovina, Bog! ...

In zdaj imamo društvo. /.../ Počasi se je nabrala skupina mladih rodoljubov, ki se je napila doma in v šoli ljubezni ob naših velikih možeh. V mislih imam Cankarja, Opeka, Petkovška, Ogrina pa Sušnika²⁹ in Turšiča, ki so delali in živeli med nami.«³⁰

Podobno kot Cukale je usmeritev društva in njegove temeljne vrednote opredelil Kunstelj v uredniškem uvodniku v prvi številki *Močilnika*: »*Za narod naš in za Boga, taka je naša ustanovna listina.*« *Za Močilnik pa pravi, da naj bo odraz dejavnosti društva: »Močilnik naj bo izraz naše skupnosti, naj bo glas, ki naj pove, kaj smo in kaj hočemo biti, naj bo torej odsvit naše dejavnosti.*«³¹

V *Močilniku* so objavili poleg leposlovnih tudi zgodovinske, etnološke, domoznanske in druge vrste prispevkov. Cel list je bil na zavirljivi strokovni in umetniški ravni.

Kulturno življenje mladih Vrhnčanov, predvsem študentov in dijakov, je zelo spodbudila gradnja novega katoliškega kulturnega doma, *Prosvetnega doma*, leta 1938.³² Okrog tega projekta se je zbralo domala vse vrhniška kulturniška elita. Od mladih kulturnikov tistega časa je treba poleg Kunstlja in

Cukaleta omeniti vsaj še Marijana Marolta,³³ ki je bil po poklicu sicer pravnik, vendar se je veliko ukvarjal tudi z umetnostno zgodovino, pa tudi z režijo in pisateljevanjem.

Poleg tega da je Kunstelj urejal *Močilnik*, se je močno angažiral tudi na dramskem področju. V času bogoslovnih študijev je režiral več zahtevnih iger: Klabundrov *Praznik cvetočih češenj*, Ibsenovo *Gospo z morja* in Shakespearovega *Julija Cezarja*. V prvi številki *Močilnika* je poročilo, kako je društvo Vrhnika 8. septembra 1939 v *Prosvetnem domu* priredilo akademijo in postavilo na oder igro *Luč z gora*, ki jo je režiral »tov. Kunstelj France«.³⁴

Udeleževal se je tudi drugega, bolj 'ljudskega' kulturnega življenja. Njegova sestra Tona je pisala sestri Ani v Ameriko: »Letos smo imeli na vasi lepo domačo pobožnost. Devet dni pred Božičem smo nosili Marijo po hišah. Vsak večer v drugo hišo. Ljudi je bilo pa toliko, da jih ni šlo niti četrť v nobeno hišo. Vse je bilo v svečkah. Otroci so svetili z laternicami. Naš France, Cukalov Jože, Škvarča in Kraljič so nam pa peli po poti lita-

nije. V hišah po oknih je bilo vse v lučkah.«³⁵

Poleg tega je leta 1939 mnogo pisal in nastopal tudi na radiu Ljubljana, prevajal, pripravljaj svoje kratke zgodbe za tisk, skratka, bil je silno dejaven. Na radiu Ljubljana je predstavil adventno pobožnost »iz vrhniške okolice« *Marijo nosijo*.³⁶

NOVA MAŠA

Sredi te Kunstljeve zagnanosti je Bajtnov dom obiskala nesreča: umrl je oče Jakob, zadet od srčne kapi. To je Franceta hudo prizadelo. Duhovniško posvečenje je prestavil na naslednje leto, pač pa je bil tega leta (1940) v duhovnika posvečen prijatelj Jože Cukale in ob njegovi novi maši je imela Vrhnika pravi veliki praznik. Novomašna pogostitev je bila kar v *Prosvetnem domu*, v katerem so se mladi vrhniški katoliški izobraženci počutili kot doma. France pa je bil posvečen naslednjo pomlad; zaradi negotovih razmer predčasno, in sicer na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941, na dan nemškega napada na Jugoslavi-

105. Nova maša, 15. april 1941.

jo, novo mašo pa je imel na Vrhniki na belo nedeljo, 15. aprila 1941.

Leta 1939 se je seznanil s primorskim bogoslovcem Jožkom Kragljem,³⁷ ko je bil ta na kongresu Kristusa Kralja v Ljubljani in je potem obiskal tudi Vrhniko. Kraglju je po novi maši z bogoslovцем Jazbecem vrnil obisk na Mostu na Soči. Skupaj so odšli na Gregorčičev grob in v njegovo rojstno hišo na Vrsnem. Iz Kunstljevih potovanj k zamejskim Slovencem (na Koroško in na Primorsko) je moč sklepati na njegovo močno zavzetost za narodno vprašanje. Lahko si mislimo, da ga na Tolminsko ni vodilo le zanimanje za pokrajino niti ne samo ljubezen do lite-

106. Z bogoslovцем Stankom Jazbecem in Jožkom Kragljem na Gregorčičevem grobu, poleti 1941.

rature oz. Gregorčiča, ampak tudi sočutje »trpečimi primorskimi brati«, ki se borijo, da bi rešili svoj 'narodni čolnič'.³⁸

DUHOVNIK, VOJAŠKI KURAT

Kunstelj bi po novi maši rad šel študirat, a zaradi vojnih razmer to ni bilo mogoče. Nameščen je bil za kaplana v Mirni na Dolenjskem. F. Pibernik takole opisuje čas in položaj mladega duhovnika Kunstlja: »Bil pa je to čas italijanske okupacije, ko je bilo prosvetno in kulturno delo skrajno omejeno. /.../ Že od srede 1941 se je v mirenski dolini oblikovalo tako imenovano narodnoosvobodilno gibanje. Do spomladi 1942 so bile razmere dokaj znosne, saj je mogel od maja 1942 delovati celo znameniti 'Štajerski bataljon', prva formacija bele ilegale, ki pa se je postavila zoper očitno prevlado komunistične partije v odporiškem gibanju. Majhna skupina prvih članov Slovenske legije se je nekaj časa gibala v območju Šentrupert, Mirne in Mirne Peči. Ali je Kunstelj prišel v kakšen neposreden stik z njo, ne vemo. /.../ Razpolagamo pa s pričevanjem, da so partizani neke noči Kunstlja odpeljali s seboj in ga vso noč zasliševali, vendar so ga naslednji dan izpustili, ker po vsem videzu pri njem niso našli nič obremenjujočega. Kunstelj je imel veliko srečo, da se je rešil iz rok zasliševalcev. Vedeti moramo namreč, da se je s številnimi likvidacijami po Ljubljani in na podeželju, ko so padali predvsem vplivni katoliški možje in duhovniki, začela državljanska vojna. Samo v letu 1942 so partizanski likvidatorji v Ljubljanski pokrajini pobili 17 duhovnikov.«³⁹ Mnogi med njimi so bili njegovi znanci, npr. Vinko Kastelic in njegov novomašni pridiigar Jožef Geoheli.⁴⁰ Zaradi stopnjevanja napetosti in partizanskega nadlegovanja se je umaknil v Ljubljano. O svojem položaju je prijatelju Kraglju za božič 1942 pisal: ... pri nas je položaj čedalje slabši, bojimo se najhujšega. Ali veš, kaj je Marija rekla v Fatimi. So to stvari življenjskega pomena, grozljivo

resne. Dal ljubi Bog, da bi ta tok zaustavil, sicer gorje nam! Jaz imam eno samo glavo, pa še to sem komaj odnesel. In zdaj jo čuvam v Ljubljani, koliko časa še, ne vem. «⁴¹

Ker je bil brez službe, se je pozno jeseni 1942 vpisal na ljubljansko slavistiko. Vpisan je bil sicer tudi naslednje leto, v tretji semester, vendar študirati ni mogel, čakale so ga druge dolžnosti. Pomladi leta 1943 ga je skupaj s še z drugimi enajstimi kaplani škof G. Rožman imenoval za vojnega kurata vaških stražarjev.

Bil je dodeljen enoti v Rovtahn, kjer je ostal tudi po razpadu Italije vse do konca vojne. Vojna je vsekakor zavrla njegovo literarno ustvarjanje, ob koncu vojne je sicer pripravljaval izdajo knjige,⁴² vendar ji ni bilo dano ugledati belega dne.

V njegovi objavljeni literaturi ni nikakršnega odmeva na medvojno dogajanje. Kaže, da so bila vojna nasprotja tako močna in pretresi v mlademu pisatelju tako veliki, da ni našel ne energije ne miru, da bi hudo usodo, v katero je bil vržen, zmogel literarno obdelati. Kot bi se v njegovem medvojnem času uresničilo reklo starih Rimljanov *Inter arma Musae tacent* (*Med vojno muze molčijo*).

Kunstelj se je maja 1945 skupaj s svojimi bojnimi tovariši domobranci umaknil na Koroško, v Vetrinj, od koder jih je britanska vojska vrnila preko Pliberka in Celja v uničevalno taborišče Teharje, kjer je bil po hudem mučenju ubit.⁴³

F. Pibernik zaključuje študijo o njegovem življenju z besedami: »*To se je dogajalo nedolžnega dne v juniju 1945. Kunstljevo truplo leži nekje pod nasutimi plastmi industrijskih odpadkov, ki naj bi prikrili sramoten zločin nove oblasti, ki je prihajala v imenu tako imenovane svobode. Žalostna usoda premnogih nadarjenih slovenskih katoliških*

izobražencev, med njimi tudi pisatelj France Kunstelj, ki je odšteval svoje mladostne koračke na isti poti kot literarni sopotniki Janez Remic,⁴⁴ Ivan Hribovšek,⁴⁵ Leopold Legat⁴⁶ in Tone Polda.⁴⁷ «⁴⁸

LITERARNO DELO

Poleg duhovniškega in kulturnoorganizacijskega ter uredniškega dela je treba omeniti Kunstljevo literarno delo v ožjem pomenu besede. Ustvarjal je predvsem kratka prozna dela – črtice in novele, nekaj dramskih poskusov in pesmi.

Skoraj vse njegove zgodbe so postavljene v vrhniško okolje, večino kar na Vas, ki jo obkrožajo Košaci in Sveta Trojica; z nje se širi razgled na Planino, Raskovec, Ljubljanski vrh ... Protagonisti so pogosto otroci, pa tudi vaški proletariat, skratka, preprosti ljudje, ki se otepajo revščine in po cankarjansko hrepenijo, da bi se je rešili. To hrepenenje pa ne najde utehe in ima pogosto verske razsežnosti. Pogosti so motivi iz verskega življenja: jaslice, butare, procesija, zvonjenje. Njegove zgodbe so pogosto le slika, nekakšen izsek iz življenja njegovih literarnih likov, nikakor noče vsiljivo vzgajati. Zgodbe večinoma nimajo katarzičnega konca. Pisatelj bralca preprosto postavi v sredo življenja. Kot bi hotel dokazati, da je lahko tudi v literaturi katoliškega avtorja v ospredju življenje in njegova lepota, ne pa vzgoja. Če že izstopa kakšna tendenca, je to socialna: prikaz revščine je hkrati protest zoper njo in njene vzroke. Po tej plati, pa tudi slogovno, nadaljuje Cankarja. Nekateri pasusi so taki, da bi jih bralec zlahka pripisal njegovemu slavnemu rojaku. Vendar se v Kunstljevi prozi oglašata tudi vpliv Ivana Preglja, katoliškega pisatelja s Tolminskega, pa Finžgarja in še koga. Kot pri Preglju je tudi v njegovi prozi precej ekspresionistične krčevitosti, dramatičnosti, napetosti, ki je v marsičem nasprotna cankarjanski mehki valovitosti. Kunstelj, kot

Pregelj, išče nove besede, in tako kot avtor Tolminec uporablja mnogo dialektizmov, narečnih besed.

Tine Debeljak pravi, da »daje Kunstljevimi spisom pravo ceno in vrednost: ne njegova vzgojiteljska volja, temveč njegov pisateljski talent, njegova poezija, njegov prijem in obdelava, njegova pokrajina, njegov jezik, njegov stavek in njegovo človeško srce. /.../ Kunstelj je velik človekoljub, humanist, ki pa ne izhaja iz vpitja po razrednem sovraštvu, temveč po ljubezni, ki je resnično duhovska v ožjem in najširšem smislu besede: gledati vrednega človeka tudi v najbolj odvišnem človeku. In tu dosega Kunstelj največje uspehe v risanju tudi psiholoških odtenkov njih duševnosti. Je to svet malih ljudi, zajet v praznični okvir cerkvenih slovesnosti in narodnih običajev, ožarjen v idealistični luči ljubezni.«⁴⁹

Kunstljeva dela so bila objavljena v različnih glasilih: najprej v *Mentorju*, potem v *Domu in svetu* in *Kresu*, bil je redni sodelavec mladinskega lista *Vrtec*, največ proznih besedil, kar sedem, je objavil v Finžgarjevi *Mladiki*, sodeloval je tudi v *Mohorjevem koledarju* in še kje. Pisal je tudi za Vigred, Bogoljub, *Domoljub*, *Stražo v viharju* in *Slovenčev koledar* ter za vrhniški *Močilnik*. Večina njegovih proznih besedil je nastala v času, ko je bil v bogoslovju. Po posvečenju je le malo ustvarjal; vsaj objavljenega oz. ohranjenega je le malo. Kot je bilo že zapisano in kot ugotavljajo raziskovalci njegovega dela, je njegovo ustvarjalnost zavrila vojna.

KUNSTLJEVA PRIPOVEDNA PROZA

Njegova prozna besedila bi najlažje uvrstili v žanr kratka zgodba. Zdi se, da Kunstelj nadaljuje Cankarjevo izročilo in kot pri Cankarju bi tudi večino njegovih kratkih zgodb lahko opredelili kot črtice, vendar nekatere daljše lahko imenujemo tudi novele ali kratke povesti.

V našem članku bomo na kratko predstavili njegove kratke zgodbe, ki jih je v zbirko *Luč* na mojem pragu uvrstil France Pibernik.

Skopuh in zaklad je nekaka pravljica o skopuhu, ki hoče priti do zaklada pod Planino, a ga zmaji in druge pošasti pokončajo. Planina in potok Bela locirata dogajanje na vrhniško Planino, zmaji in pošasti pa spominjajo na Lintvern, izvir potoka Bele.

Očetov prstan je pravljica o treh bratih. Dva se ob očetovi smrti spreta za dediščino, tretji pa za očetom žaluje in obdeluje izropano kmetijo. Tretji sin obogati, brata pa propadeta. Pisatelj nadaljuje ljudsko pripovedno tradicijo o treh bratih.

Njene jaslice je zgodba z božičnim motivom – podoba družine. Gre za izrazito cankarjanski slog in motiviko, tudi imena spominjajo nanj, glavna oseba je Francka. Poved »*Francka je stala pred njo vsa majhna in še bolj se je materi zazdelo, da je negoden otrok*« bi čisto lahko pripisali Cankarju. Prav tako motiv: bolna mama, oče v Ameriki, Francka čaka, da pride nazaj, mama pravi, da bo prišel z Jezuškom ..., a mati umre, Francka ostane sama. Njen božič je samota.

Butara.⁵⁰ Pripoved uvede z orisom narave: »*Mrzle deževne kaplje so mrcinile izpod nizkega deževnega meglenega neba /.../ Nizke, grde, skoraj neprijazne koče so dremale ob cesti kakor lene kokoši.*« Spet izrazito cankarjanski slog in motivika; tema: žgoča socialna stiska. Francka je bolna, dela pri Kramarjevih, fant dela butaro, ki jo bo, tako upa, nesel h Kramarjevimi in jo dal gospe, ki ga bo vzela v službo. A ko pride Francka iz službe, sporoči: »*Gospa me je odpustila!*« in socialna stiska se poglobi. Ne bo denarja, da bi plačali najemnino za borno stanovanje. »*Že drugi mesec nismo gospodarju plačali,*« vzdihne mama in nanje leže nepremagljivo breme revščine.

Pesem tihe rebri. Dolči je za veliko soboto šel namesto v šolo iskat gobo. Po gozdovih pod Sveto Trojico, pod Košaci in za Betajnovno je poslušal »*pesem tihe rebri*«, ki ga je vsa prevzela. Dolgo ga ni bilo domov. Materi se je zlagal, da je »pometoval« krompir z Gromovim Nacetom na Klisu. In ko je šel spat, se mu je zbudila vest in zjutraj »*se je sam sebi zdel betežen starec, ki je zapravlil mladost, sonce in pomladno pesem*«. Tudi tu nastopa Francka, ki je guvernant pri *Muleyevih*.

Po martinčke. Črtica spominja na Franckino romanje v Cankarjevem romanu *Na klancu*. Hlapec Ivan hrepeni po »martinčkih«, po sladkariji, ki so jo romarji kupili na martinovo pri romarski cerkvi sv. Martina na Zaplani. S sestro Francko, ki je dekla v vasi, gresta skupaj na božjo pot. Ko pa prideta k cerkvi, ju prevzame sejmski vrvež in na srečelovu zapravi Ivan ves denar, upajoč, da bo zadel zlato uro. Namesto te dobi ogledalce in v cerkvi nima kaj dati za ofer. In za oltarjem je videl podobo sv. Martina in Boga, ki ga je grajal, ter podobo matere. Prej sta mislila iti k njej na Hlevišo, a sedaj sta šla kar domov – brez martinčkov.

Na kvatarno nedeljo. Berač Gregček, hromi invalid brez enega očesa, gre na kvatarno nedeljo na romanje iz Borovnice v trg in od tam na Vijolno goro (Sv. Trojica). Na poti se spominja svojega življenja, svoje nesrečne ljubezni z Maričko, ki je umrla za posledicami nesreče, ko sta se peljala s Prezida, a je pred smrtjo rodila hčer Malči, ki sedaj služi nekje v Trstu. Gregček je na koncu moči in v nekakšni agoniji opazuje sejmski vrvež pred cerkvijo. Ko je v jeseni zapadel sneg, ga niso več videli na nobeni božji poti, ne na Dobrovi ne na Žalostni gori, ne pri sv. Martinu ne pri Svetih Treh Kraljih, kajti na poti iz Borovnice proti Vrhniki je zmrznil.

Dolči se začne: »*Tista jesen je bila kakor iz zlata vlita. /.../tudi zanj je bila jesen vsa*

umita, vsa zlata in srebrna. Po cele dneve je preživel v objemu njene razkošne ljubezni.« Gre za zanimivo podobo, ki jo srečamo tudi pri Cirilu Kosmaču, v njegovem *Pomladnem dnevu*, kjer se kot nekakšen vodilni motiv ponavlja stavek: »*Tisti pomladni dan je bil lep, svetel in zveneč, kot iz čistega srebra ulit.*« Gre morda za literarni vpliv?

Izrazito socialna črtica o Dolčiju, ki je namesto v šolo hodil nabirat kostanj in je z žalostjo pričakal sneg, ki je prekinil to njegovo delo. Ko je šel v šolo, je poslušal zgodbo o pridnem Jožku, ki je delal jaslice. Tudi on je hotel za božič narediti jaslice, a namesto predbožične idile je za sveto noč doživel tragiko lastne revščine. K hiši je prišel gospodar, ki je hotel denar za stanarino. Dolči je stanarino plačal z denarjem, ki ga je zaslužil s prodajo kostanja, in je z njim mislil kupiti jaslice. Mama in sestra Francka – vsi so služili. Črtica se izteče v elegični konec: »*Prišel je sveti večer. Ivana ni bilo iz mesta, tudi Francke ni bilo domov. Mati in Dolči sta se grela ob pečici. Tam v kotu je bilo prazno, brez pastirčkov, brez ovčic, brez jaslic. Ko je iz župne cerkve zadonelo slovesno zvonjenje, sta se napravila in sta šla k polnočnici ... Sneg je naletaval in jima močil obraz.*«

Ta grba. Deklica Mimi ima grbo. S fanti gre na Kuren nabirat zelenja za butare. Z njimi jo povabi prijazni Janči. Ta ji naredi butaro. Fantje se pogovarjajo o Miklavžu; ona si zaželi, da bi ji odnesel grbo in prinesel čevlje – da bi bila lepa. A mati premalo zasluži na dnini, mora plačati stanarino. Mimi gre z butaro v cerkev, posluša poročilo o Jezusovem trpljenju.

Za veliko soboto se s fanti odpravi po blagoslovljeni ogenj, ki ga otroci z gobami raznesejo po hišah in s tem kaj zaslužijo. Mimi pri ognju nekdo sune v grbo, da pade po tleh in izgubi gobo. Tako je odpadel zaslužek in spet je ostala brez novih čevljev.

Na veliko soboto je mati sama šla k vstajenju, Mimi z raztrganimi čevlji ni upala iti.

Prijazen fant Janči pa je Mimi prinesel pirhe in pomaranče. »*Janči, ne smeš priti več k meni, ' je iztrgala iz sebe. 'Zakaj ne?' ga je zbolelo. 'Ker - sem - grda ... ' Mimi je zastokala in krčevito zaihtela.*«

Poroka v skednju. Mali pastir Darin se je zaljubil v hromo Zalko, ki je imela bergle. Sklenila sta, da se poročita. Poročil ju bo pastir Kadeletov Pepč, in sicer na Kadeletovem skednju. Po poroki se je skedenj vnel in nevesta Zalka je umrla. In konec je bilo nedolžne otroške ljubezni.

V mesto. Polde, ki služi pri Kroparjevih, si zaželi na sejem v mesto. Gospodar Kropar ga res vzame s seboj in mu da desetico. Fant se na sejmu zgubi in pride k ciganom. Šele čez par dni ga pride iskat oče.

Spominčice. Profesor petošolkam predlaga, naj pripravijo proslavo za materinski dan. Vesele se pripravljajo na prireditev; vsaka prevzame svojo vlogo. Glavno prevzame Mimi, ki bo imela govor o veličini materinskega življenja. Par dni pred praznikom pa pride pred šolo Francka, Mimina sestra, slabo oblečena; Mimi se jo sramuje. Ta sporoči sestri, da je mati hudo bolna. Mimi gre domov, kjer je prisotna ob materini smrtni postelji. Proslava materinskega dne odpade.

Pisatelj mojstrsko slika dekliško dušo, hrepenenje deklet po tem, da bi bile lepe, tudi da bi se uveljavile; prikaže pa tudi rivalstvo in nevoščljivost.

V svojih pripovedih nikoli ne zaide v cenenih »happy and«. Pogosto hoče naslikati samo razpoloženje oz. odsliskavati vzdušje. Brez želje po kakšni vzgoji, ampak želi predvsem nastaviti življenju ogledalo.

Marija je zgodba o dekletih, ki obiskujejo gimnazijo in bivajo v internatu v samostanu. Nekega dne gredo na božjo pot k Sveti Luciji in od tam vidijo domači kraj in morje in še dlje. V ospredju pripovedi sta učenki Velena in Marija in njun notranji svet. Marija sanjari o svojem poklicu. Morda bo kdaj tako učena

kot s. Lucija, morda se bo imenovala s. Serafina. Predvsem pa sanjari o fantiču Borisu, ki se je vanj zagledala še v ljudski šoli in ji nikakor ne gre iz spomina. Z njim je povezana vsa milina življenja.

Tisto pomlad. Šukančeva Mici živi sama doma na vasi. Mož Lovro je šel v Ameriko, da kaj zasluži in ni ga že sedem let. V tem času Mica pridno gospodari, a se nekega dne spozabi z drugim moškim in zanosi. Tako se prvorojencu Lovru kmalu pridruži polbratcek Nacek, o katerem pa Mici možu v Ameriko nič ne sporoči. Neke pomladi, čez sedem let, pa se Lovre vrne iz Amerike. Mici ga je vesela, a se srečanja tudi boji – boji se možu priznati, da mu je bila nezvesta. Ko pa vidi Lovre Nacka, mu mora žena razkriti svoj greh. Sledi katarzičen konec.

Andrejas, udari je zgodba o bolnem kovaču, ki se vrne iz bolnice domov. Upa, da bo še vse dobro. Doma ima ženo in otroke, za katere nakupi igrač. Ko se vrne v domači kraj, ga vsi ogovarjajo, a izogibajo se govoriti o njegovi bolezni – o jetiki, ki ga kmalu po sv. Gregorju položi na smrtno posteljo. V cankarjanskem slogu lepo prikaže samodopovedovanje in sprenevedanje okolice, da je hudo bolan.

Mežnar Jernejec je zgodba o starem mežnarju, ki je bolan in mu smrt trka na vrata, on sam pa se ne da, noče sprejeti dejstva, da je na smrt bolan. Z zadnjimi močmi gre še zadnjič zvonit, a v cerkvi obnemore in odpeljejo ga domov, kjer umre. Črtica je pretresljiv psihološki oris človeka, ki sluti bližajočo se smrt, o kateri govorijo tudi sosedje, on pa hudega dejstva noče sprejeti.

Košakova Štefa je kratka novela o dekletu, ki je zanosilo s fantom Frenkom, a to svoje stanje skriva. Kot članica *Marijine družbe* je izbrana, da tudi ona sodeluje v adventnem običaju Marijo nosijo. Žreb jo določi, da

med devetimi dekleti (devetdnevnic) prva nese Marijo. Ko pride Marijin kip h Košakovim, je pri njih vse slovesno in veselo, posebej še v trenutku, ko se v Košakovi hiši slovesno, s petjem in molitvijo, poslavljajo od Marije, preden jo odnesejo k naslednji gostiteljici Francki. Ko bi morala Marijo odnesti od doma, Štefo obide slabost, pade po tleh ona in Marijin kip. In »pri Košakovih se je poprej tako svet večer sprevrgel v pravi pek-
kel«. Mati joka, oče se zapre v kamro, brat Andrejec pa se s silo spravi nad Frenka in ga tako hudo rani, da ga mora župnik dati v sveto olje. Za božič pa Štefa povije otroka in sanjari o tem, kako bo šla v tovarno delat, da se bosta preživljala.

Novela je slavospev novemu življenju in kritika moralističnega obsojanja nezakonskih mater. Hkrati pa čudovit prikaz vaške adven-
tne folklore. Vaško okolje podpirajo tudi narečno-pogovorni izrazi. Npr.: *turščica, men-
trga, jeprge, robkati, skavsati, češarek, uše-
niti, melerin, odfrleti, klana*. Tine Debeljak pravi o Košakovi Štefi, da je »najmočnejša
črtica v tej Kunstljevi zbirki«, in jo primerja s Finžgarjevo Deklo Ančko.⁵¹

*Kakor Judeži. »Lagodni večernik je pljusnil staremu Kočarju v razorana lica, ko je stopil na prag in izbuljil velike oči prek doline. /.../ Mrak je tkal plaho kopreno in jo neslišno raz-
grinjal nad nizkimi bajtami. Vas je bila mir-
na, le tu pa tam se je utrgalo v somrak pasje lajanje, ki se je zateglo izgubljalo daleč nekje v samoto.«* Tako ustvarja Kunstelj impresijo večerne pokrajine. V to naravno harmonijo pa udari disonančna zgodba socialno-mo-
ralnih odnosov med ljudmi. Pri Kočarjevih živijo sorazmerno udobno življenje, njiho-
va Micka pa živi v mestu in tolče revščino, nima stanovanja in njena družina se le s težavo prebija skozi življenje. Da ne bi plačevala visoke najemnine, prosi brata, če bi lahko prišla živet nazaj domov h Kočarjem, a mladi Kočar tega ne dovoli. Vse dogajanje

je postavljeno v predvelikonočni čas, v čas delanja butar. Stari Kočar sinovo odločitev gleda v versko-moralni perspektivi, da so kot Judeži, saj so s tem, da ne pomagajo Micki, ki je v težkem položaju, izdali svojo kri.

Ob košnji je črtica iz kmečkega življenja. Prikazuje kmeta Slaparja, ki pridno kosi na svoji majhni kmetiji, da bi imel dovolj sena za krave in telico. Kosi od zore do večera, pozno v noč. Ko naj bi mu hčerka prinesla južino, mu z jokajočim glasom naznani, da se je doma udušila najlepša telica. Z žalostjo doma opazuje mesarja, ki je zaklal telico, in premišljuje, kakšna škoda je telice, ki bi »čez
poldrugi mesec lahko že storila«.

V kamnolomu je kratka črtica, ki prikazuje delavca Grega, ki odhaja v deževnem jutru delat v kamnolom. (Vrhničan bo po opisu prepoznal kamnolom nad Verdom.) Ko pride Grega na delovno mesto, so tam zbrani delavci, a nikogar ni od vodilnih. Čez kake pol ure se le prikaže dolg suhec v pumpari-
cah, delovodja, ki naznani, da ta dan zaradi dežja »ne bomo lomili«, ob tem pa vse čaka-
joče delavce popiše. Trije najavljeni so manj-
kali, in zanje pravi, da so odpuščeni, ostali pa naj gredo domov. Gregu se je zdel tak od-
nos do delavcev krivičen; naslednji dan tudi on ni šel delat – in bil odpuščen.
Gre za tipično socialno temo.

Odpoved je kratka zgodba, katere dogajanje je postavljeno v usnjarno. V prvem poglavju je prikazan plačilni dan, sobota, ko naj bi de-
lavci dobili tedenski zaslužek, a 13 delavcev poleg denarja dobi tudi obvestilo, da so odpu-
ščeni. Med njimi je tudi Čonšek, ki ne more verjeti, da je odpuščen. Z veliko žalostjo gre na vlak in iz mesta domov, na vas. Doma ga čaka šest otrok in žena, ki ravno ta dan rodi sedmega otroka. Stiska stiska odpuščenega delavca, ki pa mu novorojeni vendarle dá
moč, da se za nekaj časa zaposli kot dninar, kasneje pa dobi novo službo v mestu.

Eksekutor pripoveduje o sodnem rubežniku Vanetu, ki se ne more privaditi na svoj poklic. Z veliko težavo je prisoten, ko izseljujejo iz hiše bankrotirano družino s petimi majhnimi otroki.

Kunstelj se je socialnega vprašanja lotil na res zanimiv način: socialno tragedijo opazuje skozi oči eksekutorja. Nasprotno kot prevladujoča tovrstna literatura ni črno-belo slikanje, ampak poskuša socialno vprašanje videti v vsej njegovi razsežnosti. Eksekutor ni kruti izvrševalec sodnih odločb, ampak človek, ki ga zelo prizadene človeška tragika, ki jo skuša po svoje blažiti.

Na stopah je najdaljše Kunstljevo prozno besedilo. Lahko ga opredelimo kot novelo. Nekoliko spominja na Gogoljeve novele, v katerih so pogosto v središču zanimanja revni in odrinjeni, 'božji otroci'. Govori o življenju v hiši na Stopah, ki je bila kot zakleta: nesreča jo je spremljala iz roda v rod: enkrat je pogorela, drugič jo je odnesla voda ... V tej revni hiši je bival Žanč, ki ga spremljamo dobršen del njegove življenjske poti. Pisatelj ga prikaže predvsem, kako išče srečo. Najprej v delu – kot dninar na gruntih, potem kot delavec v opekarni. Tu ga doleti nesreča, da ostane komaj živ. Pohabljen, grbast, živi osamljeno v svoji koči. Išče človeka, ki bi ga sprejel in osrečil. Najprej se pri njem naseli potovka, ki pa ga le izkorišča, zato jo odslovi. Nato se spoprijatelji z vaškim čevljarjem Bančarjem, pri katerem se je tudi sam naučil popravljati čevlje, od česar tudi živi. Nekega dne zagleda skozi okno lepo dekle Štacunarjevo Štefo in se vanjo zaljubi. Ves gori za to ljubezen, in ko izve, da se je poročila, se mu podre svet. A prijatelj Bančar ga reši samote in obupa tako, da mu ponudi v zakon svojo slepo hčer Manico. Zgodba se konča s prizorom idilične ljubezni med pohabljenim grbavcem Žančem in slepo Marinko, med dvema odrinjenima na rob družbe.

Vdovec Gašperin je kratka zgodba o ovdovlem Gašperinu, ki težko preboli smrt svoje žene Mice, a se kmalu potolaži, drugič poroči z vdovo iz Zaklanca in jo pripelje na vas. V noveli je predstavljeno kmečko življenje, ki ga odlično ilustrira narečno in kmečko žargonsko izrazje; v ospredju je tudi življenje na vasi (morda kar na Vasi, Kunstljevem predelu Vrhnike) ter čustvena nihanja glavne osebe. Ta nihanja so nekoliko preveč šablonska – zdaj je pretirano žalosten, zdaj vesel. Tudi ta poteza Kunstljevega pisanja spominja na Cankarja oz. na njegove literarne like.

Kakor misel tematizira boj za dediščino na kmetiji pri Legerjevih. Po očetovi smrti si premoženje samovoljno prisvoji sin Luka, Tine, Katrica in Cila pa ostanejo praznih rok. Požrešni Luka požene od doma umsko prizadeto sestro Cilo, a se ta kmalu vrne domov in tudi za dediča sodnija ne imenuje Luka, ampak Tineta. Luka se od žalosti in jeze obesi. Kot nasprotje krutemu boju za dediščino je predstavljen Cilin notranji svet, svet 'božjega otroka', ki je čuden, a lep.

Pismo pripoveduje o župniku, ki mu mlad bogoslovec Zemljakov Jože sporoča, da ne bo duhovnik, da se je premislil. Župnik hoče to težko novico sporočiti Jožetovi materi in gre k Zemljakovim. A ko zagleda Jožetovo mater, vso nebogljeno z velikim hrepeneanjem po tem, da bi sin postal 'gospod', se premisli. Naslednji dan pa Jože sam sporoči hudo novico svojim domačim; mati ne prenese njegove odločitve. Bolečina jo položi v grob.

Gre za temo, ki je bila mlademu Kunstlju gotovo zelo blizu. Tudi sam se je pomišljal, da bi postal duhovnik, tudi sam si je gotovo predstavljal, kako bi to njegovo odločitev sprejela mati, kako bi jo sprejel domači župnik, kako ljudje na Vrhniki.

Težke ure gospoda Tadeja. Kratka zgodba je izrez iz življenja duhovnika. Muči ga skrb

za bogoslovca Milana, ki naj bi imel čez eno leto novo mašo. O njem je župnik dobil pismo iz bogoslovja, da Milan »v teku teh zadnjih let ni pokazal zadostnega smisla« za duhovniški poklic. Župnik nikakor ne more razumeti, kako tako slabo ocenjujejo njegovega bogoslovca. Zdi se mu, da so mu krivični. Morda pa samo zato, ker se poleg za duhovne reči zanima tudi za umetnost, zgodovino, botaniko, kemijo.

Zgodba nima jasnega konca. Po vsej verjetnosti ima avtobiografsko ozadje. Morda tudi Kunstlja v bogoslovju niso razumeli, ker se je ukvarjal z veliko drugimi stvarmi, npr. z gledališčem, organiziranjem kulturnega življenja na Vrhniki ...

Gospod Šimen je novela o duhovniku Šimeni, ki je pri zdravniku izvedel, da je hudo bolan in da bo moral zapustiti svojo službo. Svojo stisko razodene duhovniku prijatelju, ki mu svetuje, naj uboga zdravnika. Ves negotov se vrača domov in še isti dan ga odpelje rešilni avto v sanatorij, od koder se ne vrne več.

V noveli prevladuje psihološki oris, ki ga podpirajo natančni pejzaži jesenske pokrajine. Prav v tem upodabljanju narave je Kunstelj mojster, vreden velikega učitelja Cankarja.

POEZIJA

Poleg proznih besedil je Kunstelj pisal tudi pesmi. Gre predvsem za otroške pesmi pa tudi prigodne pesmi z versko tematiko. Svoja pesniška besedila je objavljala v otroški reviji *Vrtec*. Nekaj pesmi, pretežno verske vsebine, pa je objavil v *Mladi setvi*. Spodaj so njegove otroške pesmi iz *Vrtca*. Nekoliko spominjajo na Župančičevo tovrstno poezijo.

Zunaj snežec naletava⁵²

*Metuljčkov belih, mehkokrilih
vsa polna je dobrava.
V gorki izbi dedek ždi.
Mi k njemu sedemo,
strme poslušamo,
ko nam o kraljeviču govori:
– Bila nekoč
je zlata noč,
je jezdil kraljevič čez plan,
pred njim je grad blestel krasan.
– Zunaj snežec naletava,
na okna mraz že potrkava,
a mi v deželi smo deveti,
kjer ni snega, kjer sonce,
zlato sonce sveti.*⁵³

Ded s pipico⁵⁴

*Dedek pipico kadi,
dedek sladko se smeji:
"Eohoho, kaj pa spet to?"
"Hiša, dedek, hiša bo!"
"Hahaha, za koga pa?"
"Tvoja, dedek, tvoja ta."*

*Dedek pipico kadi,
dedek tiho se smeji:
"Hihhihi, o, dete ti,
veš za moje dolge dni ...?"
Dedek pipico spusti,
v srcu tiho se solzi.*

Svetonočni zvonovi⁵⁵

*Krog gorke pečice sedimo
in v jaslice svetle strmimo;
od zunaj nekje se zvon oglasi,
že angelci vabijo k polnočnici.
Ting, ting, ting, tang,
ting, tingel, tingel, tingel, tang.*

*Vstanimo, vstanimo, bratci, sestrice,
hitimo, hitimo čez snežne gorice!*

*Kaj mar nam nocoj je burja in mraz,
k polnočnici angelci spremljajo nas!
Ting, ting, ting, tang,
ting, tingel, tingel, tingel, tang.*

*Zvonovi, zvonite,
v Betlehem sveti nam pot pokažite,
da najdemo malega Jezuščka
in mater Marijo in Jožefa.
Ting, ting, ting, tang,
ting, tingel, tingel, tingel, tang.*

Jesenska⁵⁶

*V rebri brajda rumeni,
v listju žlahtni grozd zori,
sonce z neba se smehlja,
z žarki toplo boža ga.*

*Kmetič z brento v reber gre,
radostno mu je srce –,
kar mu sladka kaplja da,
bo za ženko, mala dva.*

Koledniška⁵⁷

*Mi smo sveti trije kralji:
Gašper, Miha, Boltežar.
Prosimo vas, da bi dali
Detecu vsaj skromen dar.*

*Zvezda nas je popeljala
v revni betlehemijski hlev;
Mati Dete je zibala,
rajski slišali smo spev.*

*Luč nebeška zažarela
v jasicah je Detecu,
nas pa radost je prevzela,
vse smo dali Jezusu.*

*Radi, radi bi še dali,
prosimo pri vas za dar,
saj smo sveti trije kralji:*

Gašper, Miha, Boltežar.

Na počitnice⁵⁸

*Oj zbogom zdaj, klopi strupene,
črna tabla, puste stene:
gospod učitelj, gospodična,
mar spričevala nam krivična!*

*V prostost se zlato razpršimo,
puščobo, dolgčas preženimo;
na trato, v tihi log med cvetke,
božje tetke,
v ringarajo, tja med ptičke,
božje stricke.*

*Potem pa z otcem, Mimi, Ivko,
po travico za našo sivko
in z dedkom v senco čebelnjaka.
Glej ga, spaka!
Daj medu nam, dedek sivi,
saj smo zaslužili!*

Ptička⁵⁹

*"Kljunčka nočeš več odpreti,
pesmi lepih nočeš peti?
Gorko sončece že sije,
zlate žarke v kletko – lije!
Daj nam, daj zažvrgoleti,
saj toplo, svetlo je v kletki.«*

*Zlato sončece se skrije,
v sobo mrak se tiho zlije.
Ptička v perje kljunček stisne,
zadnji vzdih ji iz grla pljusne.*

Večer v maju⁶⁰

Za holmom zarja je tonila,

*nad trudne lehe in stezice
je mrak razgrnil širna krila.
Pastir je v tiho vas popeval
zameketale so ovčice.*

*zacepetale so nožice,
ko glas je v gluho noč odmeval.
Od fare ave zazvoni ...
Na pragu siromašne koč
srce se materi razjoče,
spomin na sina jo boli ...*

Zima⁶¹

*Starka zima k nam se je vselila,
hrib in dol čez noč nam pobelila.*

*Vsi smo v belo jutro se zazrli,
vrata starki na stežaj odprli.*

*"Hej, ženica, noter stopi malo,
pa povej nam kako svojo šalo!"*

*Starka dvignila je sivo glavo:
"Kaj, da vam bila bi še v zabavo?"*

*Rada bi za hipec se spočila,
pot me je do smrti utrudila.*

*Ne utegnem, pot me nova čaka,
že podi me vihra iz oblaka.«*

*V reber starka trudna je hitela,
pot za sabo s snegom je odela.*

KUNSTELJ DRAMATIK

Kaže, da mu je bilo od umetnostnih oblik najbližje gledališče. Sam se je zelo zanimal za dramsko umetnost, sledil dramskim predstavam, pisal nekakšen leksikon gledaliških besedil, tudi sam režiral in igral. Npr. v gimnaziji v Šentvidu, na Vrhniki v igri *Luč z gora* in še kje.

Sam je tudi snoval dramska besedila. Prevedel je dve igri, in sicer *Modri z Jutrovega* Friderika Klenka in *Marijine sanje* Margarete Cordes in sam napisal dramsko besedilo o škofu Baragi *Za velikim vzorom*. Poleg že omenjenih gledaliških iger je prevedel Waigerlovo knjigo *Leto Gospodovo*. Žal, da tega svojega daru za gledališko umetnost ni mogel razviti. Gotovo bi se Kunstelj, če bi mu bilo dano, razvil v pomembnega slovenskega gledališčenika, morda tudi dramatika. Ohranjeni dramski poskusi so večinoma uporabnostno usmerjeni. Gre za besedila, ki so bila primerna za razne cerkvene praznike in prireditve ob njih.

V *Mladi setvi* je l. 1939 objavil božično igro *Modri z Jutrovega*.⁶² Morda je bilo besedilo scenarij za kako prireditev v bogoslovju ali pa na Vrhniki. Na to misel nas navajajo dokaj natančna navodila režiserju in igralcem, kako naj izgleda oder, kako naj se igra.

Drugo tako dramsko besedilo, ki ga je Kunstelj objavil v *Mladi setvi*, je igra v šestih prizorih *Marijine sanje*, prevod igre *Margarete Cordes*. Tudi za to delo lahko sklepamo, da je šlo za priložnostno besedilo, uporabljeno za kako igro ali akademijo (morda za praznik Brezmadežne).

V *Mladi setvi* je leta 1940 objavil svoj radijski prispevek⁶³ o vrhniškem adventnem obredu Marijo nosijo. Gre za predstavitev ljudske verske igre. V tem prispevku je poleg predstavitve običaja tudi besedilo te ljudske adventne igre. Gre za sorazmerno obsežno besedilo, v katerem nastopajo na eni strani igralci, ki predstavljajo Marijo in Jožefa kot revna popotnika, ki iščeta prenočišče, na drugi pa ljudje, ki se revnih popotnikov nočejo usmiliti – in na koncu se morata popotnika naseliti v revnem hlevu. Te igre mu gotovo ni bilo težko predstaviti, saj jo je zelo dobro spoznal, ko je – kot smo že zapisali – tudi sam sodeloval pri ljudskih običajih oz. obredih.

Naslednji njegov objavljeni dramski poskus je prav tako priložnostni. Gre za že omenjeno igro *Za velikim vzorom*, ki je bila objavljena v knjigi *Slava Baragu*, zbirki gradiva za Baragove proslave.⁶⁴ Tridejanka prikazuje šolske otroke, ki se veselijo, da ni pouka in uprizorijo srečelov, vendar denarja ne porabijo za novo žogo, ampak za kapelico, posvečeno misijonarju Baragi kot zahvalo, ker je bila po Baragovi priprošnji uslišana molitev enega od otrok, ki je molil za ozdravitev svoje mame. Seveda ne gre za umetniško, ampak za »uporabno« besedilo, ki ga je Kunstelj očitno napisal po naročilu. Vsebinsko dokaj skromno, vendar se vidi, da ga je napisal človek, ki mu je svet gledališča zelo blizu.

KUNSTELJ UREDNIK, ESEJIST IN KRITIK

Izrednega pomena je Kunstljevo organizacijsko oz. uredniško delo. V gimnaziji je v Zavodu svetega Stanislava bil predsednik kulturnega društva *Palestra*, v bogoslovju je skupaj z za literaturo zavzetimi sošolci ustanovil literarno glasilo *Mlada setev* in bil vseskozi tudi urednik tega literarnega rokopisnega glasila. Skupaj z drugimi vrhniškimi študenti je v svojem rojstnem kraju ustanovil kulturno društvo *Vrhnika* in literarno glasilo *Močilnik*.

Kunstelj je bil kot urednik tudi usmerjevalec in ocenjevalec literarnega ustvarjanja. V svojih esejih in uredniških uvodnikih v revijo *Mlada setev* ter v kritičnih prikazih literarnih del se je pokazal kot bistroviden opazovalec literarnega ustvarjanja v tedanjem času. Zavedal se je temeljnih dilem v slovenskem literarnem in miselnem prostoru, predvsem napetosti med liberalno-marksističnimi in katoliško usmerjenimi pisci. V svojih kritičnih zapisih se kaže kot kultiviran bralec in objektivni ocenjevalec. Ko je leta 1939 izšla Prežihova Požganica, je

kot urednik *Mlade setve* to delo predstavil in ga ocenil kot »knjigo, ki je velika obogatitev slovenskega povojnega pripovedništva«.⁶⁵

Gre za laskavo oceno zgodovinskega romana, brez ideološke pristranosti, in to kljub temu, da je bil Voranc eden najbolj izpostavljenih socialnorealističnih in idejno marksistično usmerjenih piscev, Kunstelj pa trdno zasidran v katoliškem duhovnem prostoru. Mlademu kritiku Kunstlju pri ocenjevanju literature očitno ni šlo za ideologijo, ampak za umetnost.

KNJIŽNE OBJAVE

Po besedah Tineta Debeljaka naj bi se leta 1945 v Ljubljani tiskala knjiga Kunstljevih del, »a ji ni bilo dano ugledati belega dne«.⁶⁶ Takoj po vojni so oblastniki namenili Kunstljevemu literarnemu delu enako usodo kot njemu samemu. Kot večina knjižnih del slovenske katoliške inteligence je bilo tudi njegovo delo zamolčano ali celo prepovedano objavljati. Leta 1945 so bila namreč dela vseh s protirevolucijo povezanih književnikov umaknjena iz prodaje, knjižnic in sploh iz javnosti.⁶⁷

Izbor iz Kunstljeve pripovedne proze je tako prvič izšel šele ob 30-letnici njegove smrti v Argentini, pri *Slovenski kulturni akciji*.⁶⁸ Urednik Tine Debeljak je izboru njegove kratke proze dal ime Butara. Poimenoval ga je po eni njegovih črtic; tako tudi zato, ker se mu zdi, da predstavljajo zgodbe zbirko – butaro različnih ljudi in usod.

V domovini je po demokratizaciji Slovenije njegovo literaturo iz pozabe začel reševati prof. France Pibernik: leta 1991 je Kunstlja predstavil med 21 zamolčanimi književniki v zborniku *Jutro pozabljenih*, leta 1994 pa je poskrbel za izdajo njegovih »Izbranih črtic in novel« *Luč na mojem pragu*. Lepo bi bilo, če bi kdaj izšlo njegovo zbrano delo. Tudi na

Vrhniki je ostal Kunstelj bolj ali manj zamolčan, zgodovinski spomin nanj se v javnosti ni gojil.⁶⁹

Opombe

- 1 Ulica Ob potoku leži ob Beli, potoku Kunstljeve»enajste šole pod mostom«. Ulice na Vasi so bile očitno večkrat preurejene oz. preimenovane. Danes sta nad vrati njegove rojstne hiše dve tablici: *Ob potoku 32* in *Dobovičnikova 4*. (Tine Debeljak ima zapisano Ob potoku 30. Verjetno gre za napako.)
- 2 Ko sem avtor članka hodil po Vasi in iskal Kunstljevo rojstno hišo, sem povprašal kar nekaj starejših ljudi, kje je bil rojen France Kunstelj, a niso vedeli, ne kdo je bil F. K. ne kje je njegova rojstna hiša. Na srečo sem prišel v hišo, v kateri živi sin njegove sestrične Janez Jurjevčič, ki mi je ljubeznivo pokazal njegovo rojstno hišo, ki je sedaj prazna in jo je že krepko načel zob časa.
- 3 Vir: Janja Ogrin, Vrhnika, januar 2015. Najmlajši iz Bajtnove družine, Lovro, je bil maja 1945 kot domobranec vrnjen iz Vetrinja v Jugoslavijo v taborišče v Teharju. Kot mladoleten je bil iz taborišča izpuščen, vendar domov ni prišel. (Vir: družinsko izročilo, januar 2015.)
- 4 Glej: F. Pibernik, *Pisatelj France Kunstelj*, spremna študija h knjigi France Kunstelj, *Luč na mojem pragu*, Izbrane črtice in novele, MD, Celje 1994, str. 241.
- 5 Prav tam.
- 6 Ignacij Kunstelj (Vrhnika 1908–Stuttgart 1981), v duhovnika posvečen 1933, kaplan v Škocjanu na Dolenjskem, v Velikih Laščah, Zagorju ob Savi, župnik na Rakitni (1939–43), 1944–45 domobranski kurat na Primorskem, od 1945 do 1948 duhovnik po različnih begunskih taboriščih v Italiji in Nemčiji, od 1948 v Londonu skrbel za Slovence, tam zgradil Slovenski dom, imel verske oddaje na BBC. (Več glej: Ignacij Kunstelj, Politika in duhovnik, Samozaložba, Celovec, 1979.)
- 7 Ciril Jerina, rojen 1899, v duhovnika posvečen 1927, od 1934 do 1964 župnik v Borovnici, od 1965 do 1976 v Zaplani, kjer je tudi pokopan.
- 8 Jože Cukale (Vrhnika, 1915–1999) Dhyan Ashram, Bengalija, duhovnik, misijonar, pesnik, slikar.
- 9 Literarno glasilo nižješolcev v Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu.
- 10 Literarno glasilo višješolcev v Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu; slovensko literarno glasilo z najdaljšo tradicijo, od l. 1854, izhaja še danes.
- 11 Duhovno življenje (slovenska verska revija), Buenos Aires, 1934, 63, 146–47. (Glej: Pibernik, Luč na mojem pragu, str. 243.)
- 12 Prim. France Pibernik, navedeno delo, str. 247.
- 13 *Mlada setev* je bila rokopisna literarna revija. Izdajal jo je Literarni krožek ljubljanskih bogoslovcev, založilo Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslovcev. Izhajala je od l. 1937 do 1941, urejal jo je France Kunstelj, pisal France Lokar, risal Lado Tomazin. Revijo hrani Arhiv semeniške knjižnice v Ljubljani.
- 14 Viktor Zorman (1918–28. maj 1945), duhovnik, pisateljsko nadarjen, objavljaj v *Mladi setvi*, *Mentorju*, *Bogoljubu*, *Slovenčevem koledarju*, *Domu in svetu*.
- 15 Tone Polda (1917–23. junij 1945), duhovnik, pesnik, pisatelj; objavljaj v revijah *Jutranja zarja*, *Domače vaje*, *Mlada setev*, *Vertec*, *Kres* in *Naša zvezda*.
- 16 Janez Kmet (1917–1965), duhovnik in pisatelj.
- 17 France Lokar (1917–1994), duhovnik, pesnik, objavljaj v *Domačih vajah*, *Mladi setvi*, *Družini*, *Koledarju MD*, *Novi mladiki*, *Mavrici*, izdal več pesniških zbirk.
- 18 Karel Mauser (1918–1977), pesnik in pisatelj. Prozo in pesmi objavljaj v listih *Mlada setev*, *Dom in svet*, *Mentor*, *Mlada setev* in *Vertec*, po begunstvu pa največ pri Mohorjevi družbi v Celovcu in *Slovenski kulturni akciji* v Buenos Airesu in drugem zdamskem tisku v ZDA in Kanadi.
- 19 Uvodna beseda, *Mlada setev*, št. 1 (13. XII. 1937), str. 6.
- 20 France Kunstelj, Ob zaključku teh strani, *Mlada setev*, št. 4–5 (28. 5. 1938), str. 11.
- 21 Prav tam.
- 22 *Mlada setev* 1940, št. 1 (22. 11. 1940).
- 23 Vinko Poljanec (1876–1938), duhovnik, župnik v Škocjanu na Koroškem, narodni delavec, politik, predsednik Slovenske prosvetne zveze. Gestapo ga je aretiraj takoj po Anchlussu, 12. 3. 1938; umrl je kmalu potem, ko so ga izmučenega in shiranega izpustili iz pripora.

- 24 Dr. Tine Debeljak, *Beseda o pisatelju*. V: France Kunstelj, Butara, *Slovenska kulturna akcija* (SKA), Buenos Aires 1975, str. 253.
- 25 F. Kunstelj, *Njeni večeri*, Dom in svet, 1936, 518–519.
- 26 Pibernik, navedeno delo, str. 257.
- 27 Karel Mauser je ta socialni podvig tematiziral v svoji povesti Kaplan Klemen. (Karel Mauser, Kaplan Klemen, Družba svetega Mohorja v Celovcu 1965.)
- 28 "Ustanovni zbor našega študentskega društva »Vrhnika« se je vršil 23. julija 1939, ob pol osmi uri zvečer v Rokodelskem domu. Pripravljani odbor je izdal lična vabila in tako se je zbralo v dvorani nad 50 ljudi. Tov. Cukale Jože je po pozdravnem nagovoru imenoval zapisnikarja in ob kratkem poročilu takoj prešel na volitve. Sledeča lista je bila predlagana in tudi izvoljena: Cukale J., predsednik; Suhadolnik St. tajnik; Velkavrh V., blagajničarka, Umek M., Levec I., Cukale F., odborniki; Kunstelj F. urednik; Reven, Jerina, revizorja; g. dekan Burnik; gđč. učit. Urbančičeva in Nago-detova: razsodišče" (Močilnik 1940, 1. št., str. 37). Glej še: T. Oblak Milčinski, Močilnik: *poljudnoznanstveni list, ki ga je leta 1940 izdajal Dijaški krožek Vrhnika*, Vrhnikiški razgledi št. II. (2010), str. 164–180.
- 29 Verjetno misli na duhovnika Mateja Sušnika, ki je l. 1904 ustanovil *Mlekarsko zadrugo Vrhnika* in kasneje kot župnik v Rovtah (1907–1933) veliko naredil za gospodarski napredek v kraju.
- 30 Močilnik (1940) 1, str. 9.
- 31 Močilnik (1940) 1, str. 6.
- 32 Glej: Marjana Kos, *Iz zgodovine Cankarjevega doma na Vrhniki*, Vrhnikiški razgledi 11 (2010), str. 84–103; K Marjana Kos: *Prosvetni dom včeraj, Cankarjev dom danes* (Hiša ljubiteljske kulture na Vrhniki). Izdala Zveza kulturnih društev Vrhnika. Vrhnika 2003.
- 33 Glej: Darinka Koderman Patačko, *Marijan Marolt kot pripovednik*, Vrhnikiški razgledi 7 (2006), str. 90–107; Teresa Kores, *Marijan Marolt, umetnostni zgodovinar*, Vrhnikiški razgledi 7 (2006), str. 90–107.
- 34 Prav tam, str. 38.
- 35 Prim. Pibernik, str. 260.
- 36 Besedilo z naslovom *Pri nas Marijo nosijo*, ki ga je prebral na ljubljanskem radiu 16. dec. 1939, je kasneje objavil. Glej: France Kunstelj, *Mlada setev*, 1940, št. 2, str. 125–135.
- 37 Jožko Kragelj (1919–2010), duhovnik, pisatelj in publicist. V okviru sodnih procesov proti duhovščini je bil na „tolminskem procesu“ leta 1948 obsojen na smrt z ustreliitvijo, a je bila sodba spremenjena na 20-letno zaporno kazen; zaprt je bil do l. 1958. O svojih zaporniških letih je napisal knjigo *Moje celice*. Poleg nje pa še več knjig črtic, pričevanj, povesti in poljudnoznanstvenih prikazov različnih osebnosti in znamenitosti z Goriške.
- 38 Prim. S. Gregorčič, *Naš čolnič otmimo – pesem, ki je navdihnili Zdenka Kalina*, ki je leta 1937 izdelal spomenik na Gregorčičevem grobu na pokopališču pri sv. Lovrencu. (glej: Pibernik, navedeno delo, str. 259.)
- 39 Prim. Pibernik, navedeno delo, str. 264.
- 40 Jožef Geoheli (1911–1942), župnik v Zaplani, umorjen 16. julija 1942.
- 41 Pibernik, navedeno delo, str. 262, 263, 264.
- 42 Dr. Tine Debeljak v spremni besedi h Kunstljevim izbranim novelam in črticam *Beseda o pisatelju pravi*: »... pričakoval je skorajšnji izid svoje prve izvirne knjige, ki se je tiskala v Ljubljani. A ni ji bilo dano ugledati belega dne: uničena je bila v stroju tistih dni, ko je bilo uničeno tudi njegovo življenje.« Glej: France Kunstelj, Butara, SKA, Buenos Aires 1975, str. 249.
- 43 O Kunstljevih zadnjih dneh življenja obstaja več pričevanj tistih, ki so preživeli teharsko taborišče. Navajata jih Debeljak in Pibernik. Glej Debeljak, navedeno delo, str. 259–261; Pibernik, navedeno delo, str. 268–269. Debeljak tudi pravi: »Tudi sem mislil na Kunstlja in to njegovo mučenje, ko sem v Veliki črni maši za pobite Slovence opisoval umirajočega kurata ...« Lirsko-epska pesnitev Tineta Debeljaka *Velika črna maša za pobite Slovence* je prvič izšla leta 1949 v Buenos Airesu pod psevdonimom Jeremija Kalin in predstavlja prvo leposlovno knjigo povojne emigracije v Argentini.
- 43a Prostor je danes pietetno urejen.
- 44 Ivan Remic, klasični filolog, urednik, pesnik (Bohinjska Bistrica 1921–1945).
- 45 Ivan Hribovšek, pesnik in filolog (19. junij 1923, Radovljica–1945).
- 46 Leopold Legat, pesnik (Selo pri Žirovnici, 1925–1945).

- 47 Tone Polda (1917–23. junij 1945), duhovnik, pesnik in pisatelj. S pesmimi in kratko prozo je sodeloval v rokopisnih listih in zborniku *Jutranja zarja*, *Domače vaje* in *Mlada setev*, objavljaj pa je tudi v revijah *Vrtec*, *Kres* in *Naša zvezda*.
- 48 Pibernik, navedeno delo, str. 269.
- 49 Dr. Tine Debeljak, *Beseda o pisatelju*. V: France Kunstelj, Butara, SKA, Buenos Aires 1975, str. 256–257.
- 50 Kratka zgodba, po kateri je dr. Tine Debeljak poimenoval izbor Kunstljevih novel in črtic.
- 51 Tine Debeljak, navedeno delo, str. 256.
- 52 *Vrtec*, letnik 68 (1937/1938), številka 4/5.
- 53 *Vrtec*, letnik 68 (1937/1938), številka 6.
- 54 *Vrtec*, letnik 69 (1938/1939), številka 5.
- 55 *Vrtec*, letnik 69 (1938/1939), številka 2.
- 56 *Vrtec*, letnik 67 (1936/1937), številka 4/5.
- 57 *Vrtec*, letnik 68, (1937/1938). številka 10.
- 58 *Vrtec*, letnik 67 (1936/1937), številka 7.
- 59 *Vrtec*, letnik 67 (1936/1937), številka 9.
- 60 *Vrtec*, letnik 69 (1938/1939), številka 6.
- 61 *Mlada setev* 1939, št. 2–3, (11. dec. 1939).
- 62 *Mlada setev* 1940, št. 2, (13. dec. 1940); na radiu Ljubljana je prispevek prebral 16. decembra 1939.
- 63 Slava Baragu, Misijonska knjižnica (XI. zvezek), zbral in uredil Ladislav Lenček, založba Katoliških misijonov, Domžale 1940.
- 64 *Mlada setev* 1939, št. 2–3, (11. dec. 1939), str. 144.
- 65 France Kunstelj, Butara, Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 1975, str. 249.
- 66 Glej: *Seznam izločenih knjig in revij v*: Temna stran meseca, Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji (1945–1990) (Zbornik člankov in dokumentov, uredil Drago Jančar), str. 798–805. Nova revija, Ljubljana 1998. Kunstljevega imena na seznamu sicer ni, pač pa je bil Debeljakov izbor njegovih novel in črtic *Butara* v NUK-u uvrščen v »fond D«, knjižnični oddelek prepovedanih knjig.
- 67 *Slovenska kulturna akcija* (SKA) je osrednje kulturno društvo slovenskih emigrantov po drugi svetovni vojni s sedežem v Buenos Airesu in založba, ki je skrbela za izdajanje slovenske literature.
- 68 Spletna stran občine Vrhnika ga uvršča med »znane Vrhničane«, z biografijo in fotografijo. Za stoletnico njegovega rojstva (22. november 2015) je bila v vrhniški župnijski dvorani Jožeta Cukaleta 8. februarja 2015 proslava ob slovenskem kulturnem prazniku posvečena 100-letnici rojstva Franceta Kunstlja. Na proslavi sta kot pričevalki nastopili tudi njegovi nečakinji Irena Jesenovec in Jana Grohar. O proslavi in Francu Kunstlju je nato v Našem časopisu 26. 2. 2015 izšel priložnostni članek. (Jože Kurinčič, *Ob 100-letnici pisatelja Franceta Kunstlja*, Naš časopis 424 (februar 2015),